

*Створення педагогічних умов як
основи керування процесом музичного
сприймання молодших школярів*

ПЛАН

1. Сутність терміну керування процесом музичного сприймання школярів.
2. Педагогічні умови керування процесом музичного сприймання школярів – сутність поняття.
3. Інформаційне забезпечення музичного сприймання.
4. Формування установки на музичне сприймання.
5. Здійснення художньо-педагогічного аналізу музичних творів.

Процес формування музичного сприймання має подвійну природу: з одного боку це процес цілеспрямований і керований, а з іншого – залежить від багатьох випадкових чинників, які неможливо передбачити наперед. Така природа музично освітнього процесу визначає специфіку педагогічного керування ним.

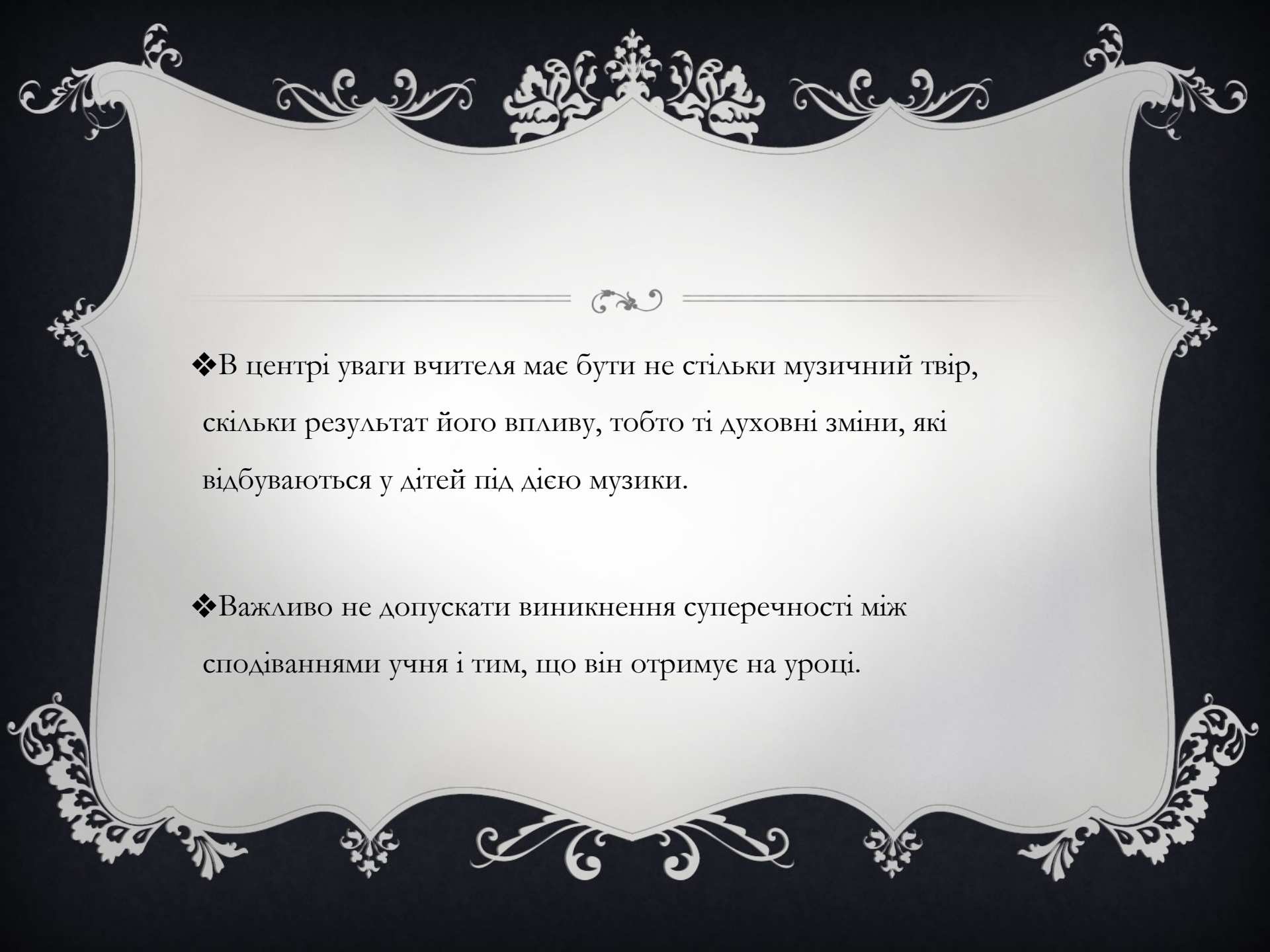




Процес керування музичним сприйманням характеризується динамічністю, імпровізаційністю, несподіваними поворотами у спілкуванням з учнями, зіткненнями суджень і вражень.



Отже, суть керування музичного сприймання
полягає у доцільному впливі на учнів з метою
організації та координації їхньої діяльності,
спрямованої на осягнення й осмислення змісту
музичного твору.



❖ В центрі уваги вчителя має бути не стільки музичний твір, скільки результат його впливу, тобто ті духовні зміни, які відбуваються у дітей під дією музики.

❖ Важливо не допускати виникнення суперечності між сподіваннями учня і тим, що він отримує на уроці.

Ефективність керування музичним сприйманням значною мірою залежить від вирішення суперечності між високою метою музичної освіти й усталеною практикою формування музичного сприймання учнів.



collage by arinnka



Лише відповідність твору потребам учнів може перетворити поверхові переживання на глибоко особисті.

Без почуттєвого прагнення до музики жодні педагогічні впливи не зможуть схилити дітей до музичного співпереживання.

Успішність керуванням музичним сприйманням учнів залежить від якості зворотної інформації про їх емоційно – естетичний відгук, структуру і характер переживань, рівень музичного сприймання.



ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ КЕРУВАННЯ МУЗИЧНИМ СПРИЙМАННЯМ

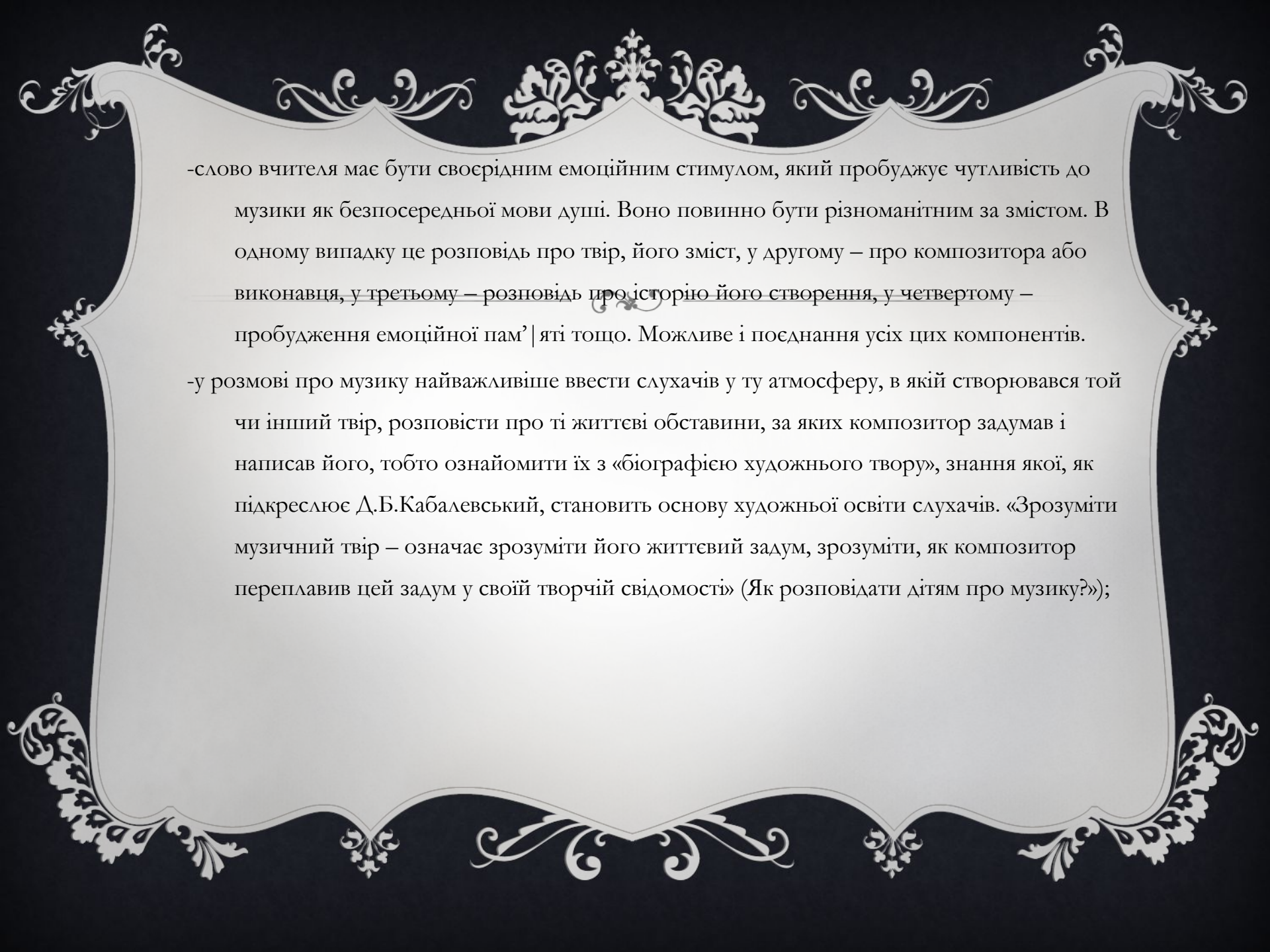
- 1) інформаційне забезпечення музичного сприймання ;
- 2) Формування установки на музичне сприймання;
- 3) здійснення художньо – педагогічного аналізу музичних творів;
- 4) забезпечення взаємозв'язку різних видів мистецтва на уроках музичного мистецтва;
- 5) організація художньо-творчої діяльності учнів у процесі музичного сприймання.

1. Інформаційне забезпечення музичного сприймання

- ❖ Глибоке сприймання музичного твору можливе за наявності у слухачів вичерпних знань про цей твір, а також відповідного життєвого й музичного досвіду.

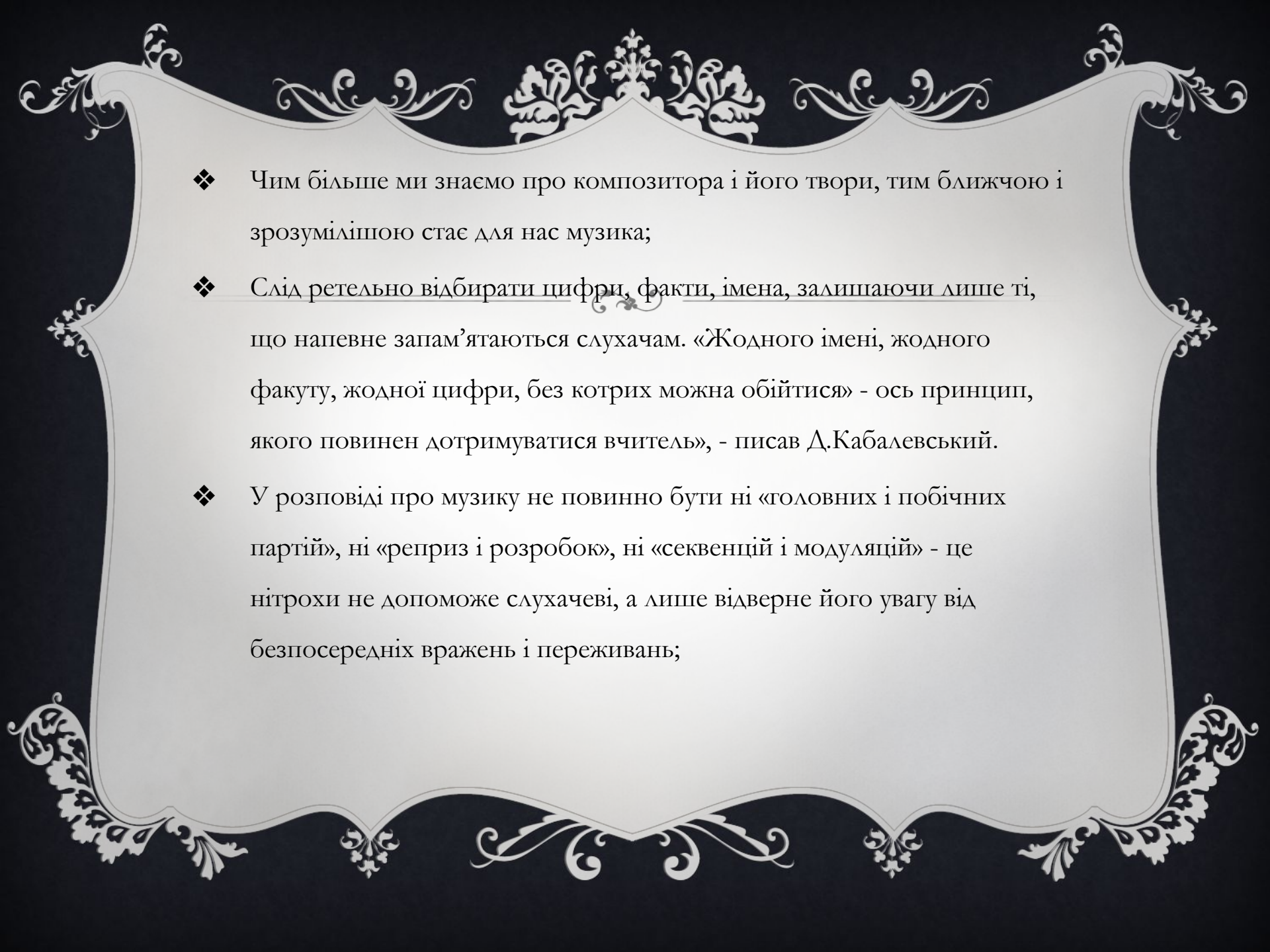
Розглянемо детальніше вироблені музичною педагогікою вимоги до підготовчої інформації. Їх суть розкрита у таких тезах:

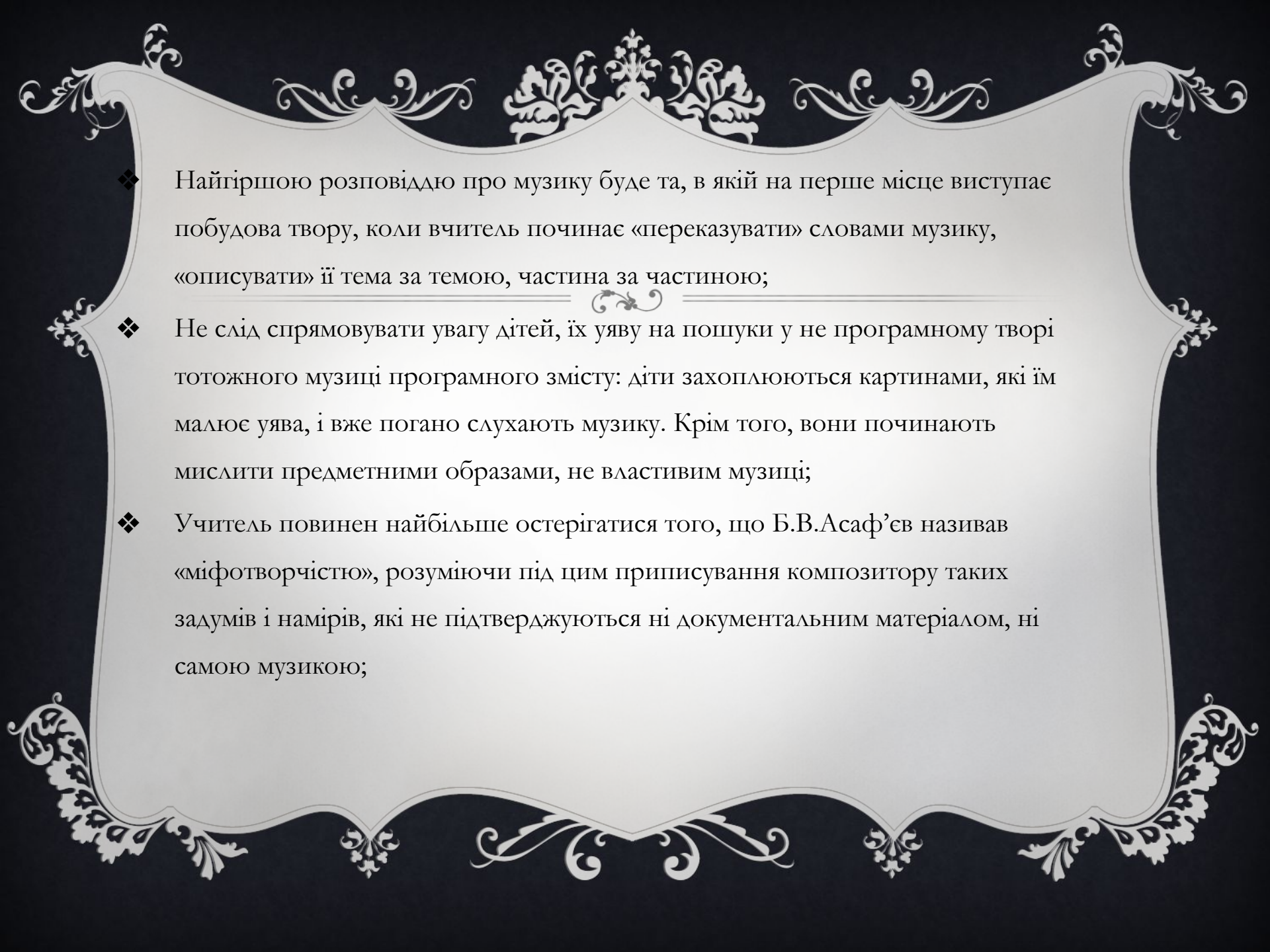
- вступне слово вчителя має бути лаконічним, емоційним і образним. Надмірно довге, навіть цікаве вступне слово знижує напруженість уваги при слуханні музики. Воно не повинно містити те, що учні вже знають або можуть помітити самі;
- в основу характеристики музичного твору передусім слід покласти розкриття ідеї, задуму твору. Спиратися лише на свідчення композитора або його сучасників-музикантів. Художня характеристика, яку дає вчитель музичному твору, має впливати з нього і повністю підтверджуватися музичним текстом;
- у розповіді про музику треба дотримуватися міри у повідомленні яскравих фактів, прикладів. Музичний твір слухається на кількох уроках, тому треба так розподілити наявний матеріал, щоб кожного разу можна було повідомити учням щось цікаве, пізнавальне;

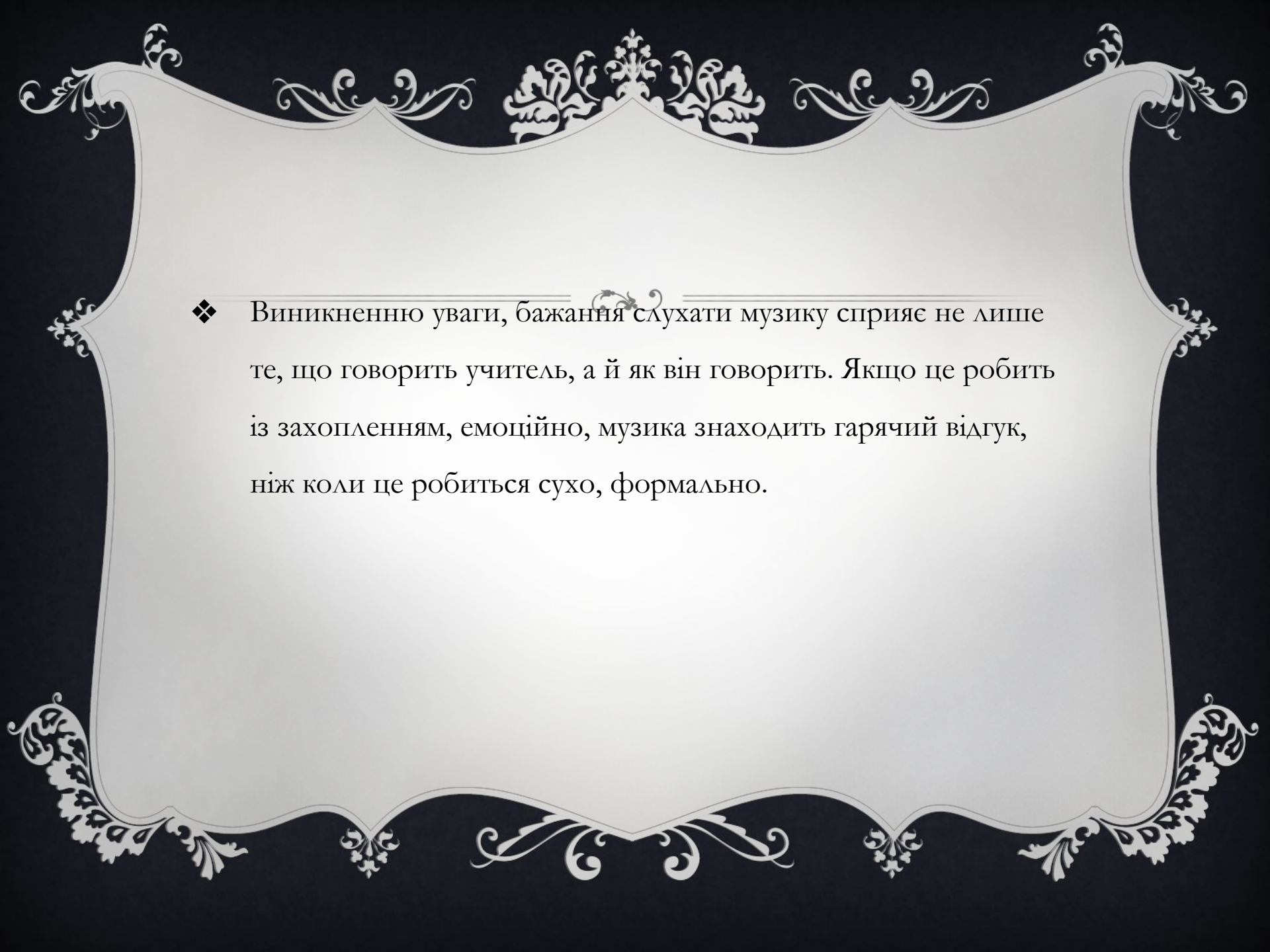


-слово вчителя має бути своєрідним емоційним стимулом, який пробуджує чутливість до музики як безпосередньої мови душі. Воно повинно бути різноманітним за змістом. В одному випадку це розповідь про твір, його зміст, у другому – про композитора або виконавця, у третьому – розповідь про історію його створення, у четвертому – пробудження емоційної пам'яті тощо. Можливе і поєднання усіх цих компонентів.

-у розмові про музику найважливіше ввести слухачів у ту атмосферу, в якій створювався той чи інший твір, розповісти про ті життєві обставини, за яких композитор задумав і написав його, тобто ознайомити їх з «біографією художнього твору», знання якої, як підкреслює Д.Б.Кабалевський, становить основу художньої освіти слухачів. «Зрозуміти музичний твір – означає зрозуміти його життєвий задум, зрозуміти, як композитор переплавив цей задум у своїй творчій свідомості» (Як розповідати дітям про музику?»);

- 
- ❖ Чим більше ми знаємо про композитора і його твори, тим ближчою і зрозумілішою стає для нас музика;
 - ❖ Слід ретельно відбирати цифри, факти, імена, залишаючи лише ті, що напевне запам'ятаються слухачам. «Жодного імені, жодного факту, жодної цифри, без котрих можна обійтися» - ось принцип, якого повинен дотримуватися вчитель», - писав Д.Кабалевський.
 - ❖ У розповіді про музику не повинно бути ні «головних і побічних партій», ні «реприз і розробок», ні «секвенцій і модуляцій» - це нітрохи не допоможе слухачеві, а лише відверне його увагу від безпосередніх вражень і переживань;

- 
- ❖ Найгіршою розповіддю про музику буде та, в якій на перше місце виступає побудова твору, коли вчитель починає «переказувати» словами музику, «описувати» її тема за темою, частина за частиною;
 - ❖ Не слід спрямовувати увагу дітей, їх уяву на пошуки у не програмному творі тотожного музиці програмного змісту: діти захоплюються картинами, які їм малює уява, і вже погано слухають музику. Крім того, вони починають мислити предметними образами, не властивим музиці;
 - ❖ Учитель повинен найбільше остерігатися того, що Б.В.Асаф'єв називав «міфотворчістю», розуміючи під цим приписування композитору таких задумів і намірів, які не підтверджуються ні документальним матеріалом, ні самою музикою;

- 
- ❖ Виникненню уваги, бажання слухати музику сприяє не лише те, що говорить учитель, а й як він говорить. Якщо це робить із захопленням, емоційно, музика знаходить гарячий відгук, ніж коли це робиться сухо, формально.

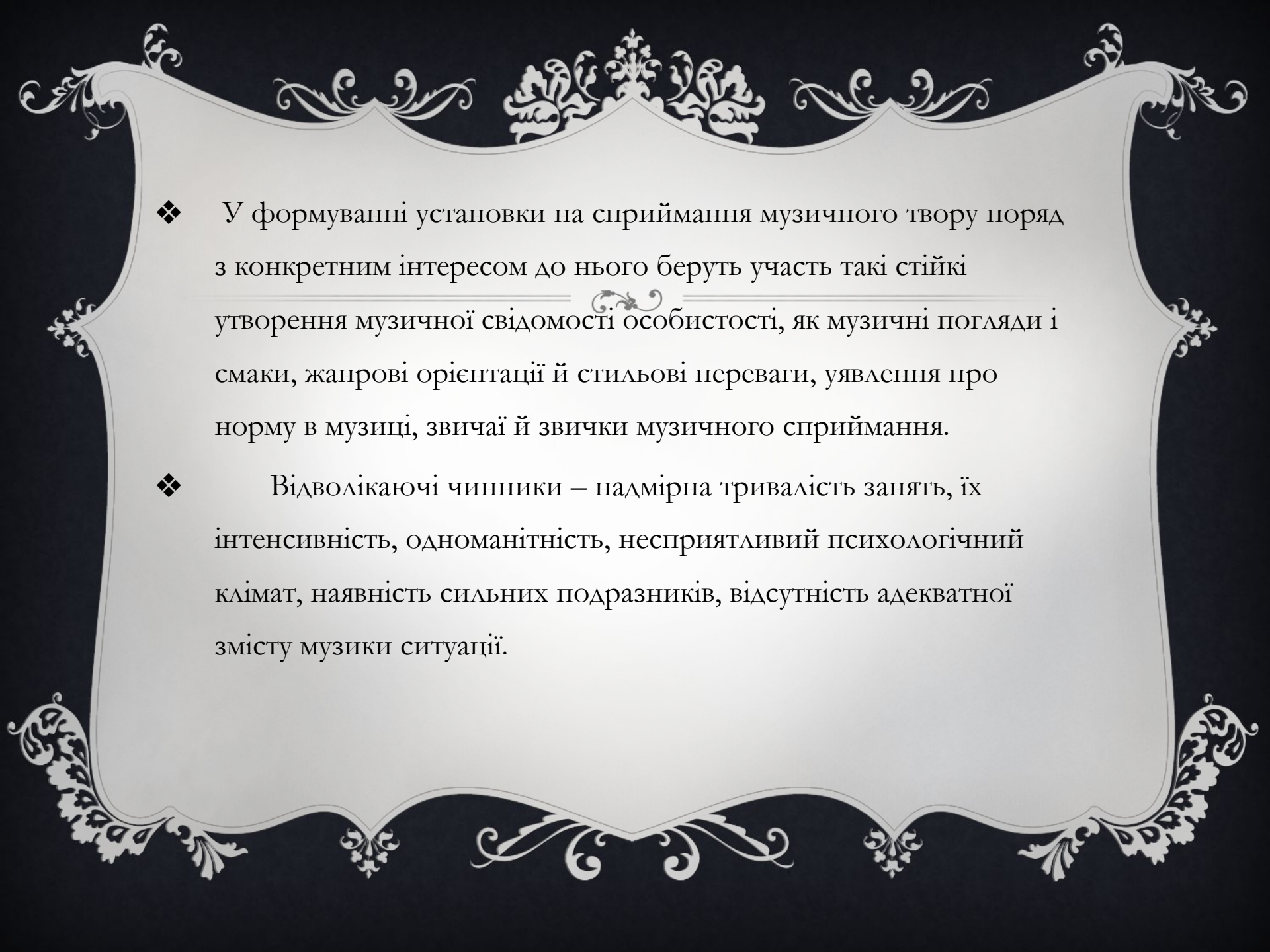
2. Формування установки на музичне сприймання

- ❖ Будь-яка діяльність людини ґрунтується на попередній готовності до неї. Конкретизуючи цю думку, Л.С.Виготський писав: «Перш ніж ти хочеш залучити дитину до якоїсь діяльності, зацікав її нею, потурбуйся про те, щоб виявити, що вона готова до цієї діяльності, що в неї напружені усі сили, необхідні для цього, і що дитина діятиме сама, вчителю ж лишається тільки керувати й спрямовувати цю діяльність». Створення у слухачів відповідної настроєності (тобто установки) на сприймання музики є наступною важливою умовою формування музичного сприймання школярів.

❖ Установка – це внутрішній цілісний стан готовності людини певним чином сприймати й оцінювати явища дійсності, діяти стосовно них.

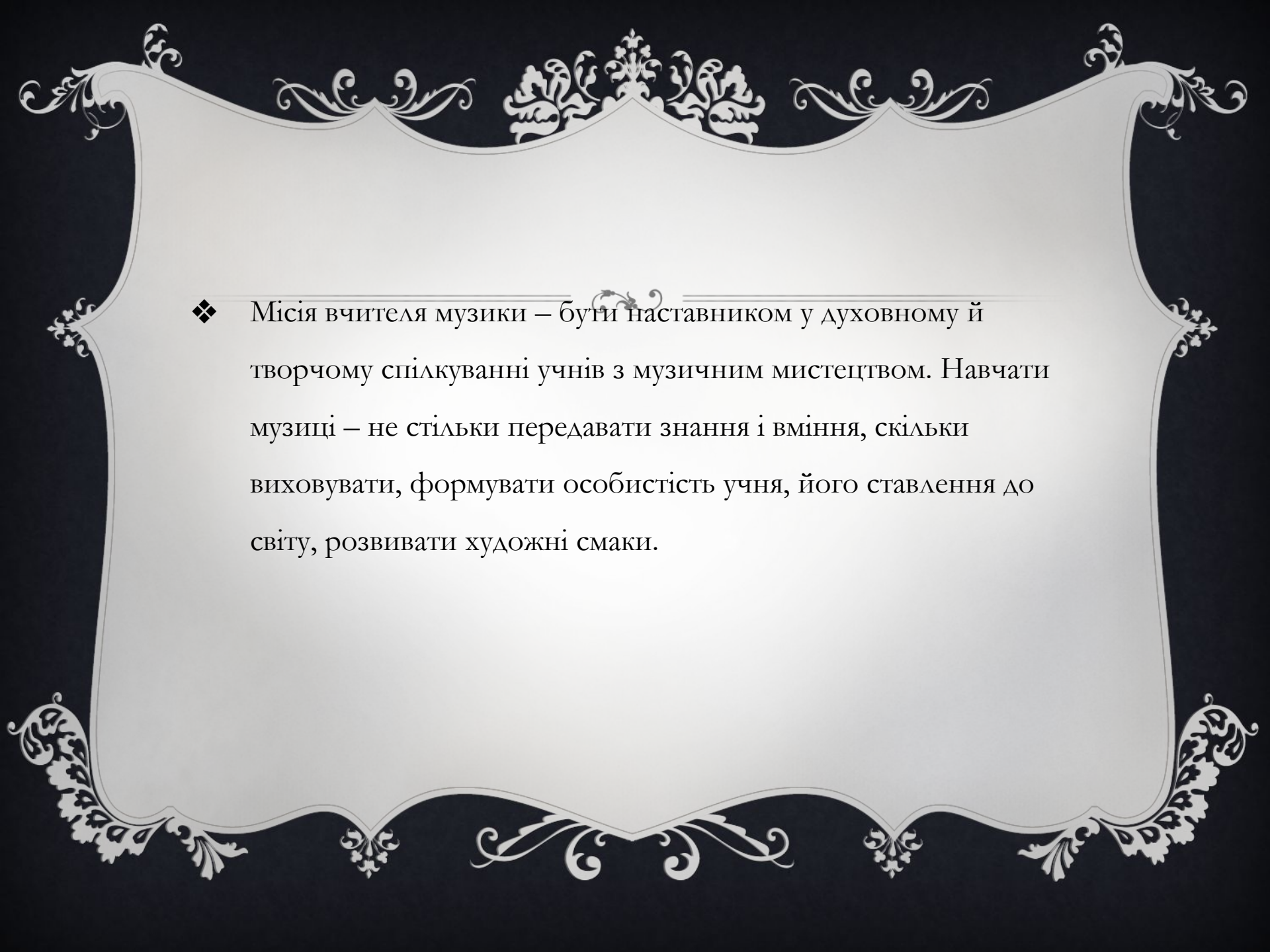
Цей стан психіки залежить від потреб і цілей, завдань і умов діяльності. Установка визначає стійкий, послідовний, цілеспрямований характер перебігу діяльності, є чинником її стабілізації у мінливих ситуаціях. Вона виникає під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників.

❖ Під художньою установкою розуміється готовність людини до художньої, зокрема музичної діяльності, чекання і передбачення певного естетичного ефекту.

- 
- ❖ У формуванні установки на сприймання музичного твору поряд з конкретним інтересом до нього беруть участь такі стійкі утворення музичної свідомості особистості, як музичні погляди і смаки, жанрові орієнтації й стильові переваги, уявлення про норму в музиці, звичаї й звички музичного сприймання.
 - ❖ Відволікаючі чинники – надмірна тривалість занять, їх інтенсивність, одноманітність, несприятливий психологічний клімат, наявність сильних подразників, відсутність адекватної змісту музики ситуації.

Здійснення художньо-педагогічного аналізу музичних творів

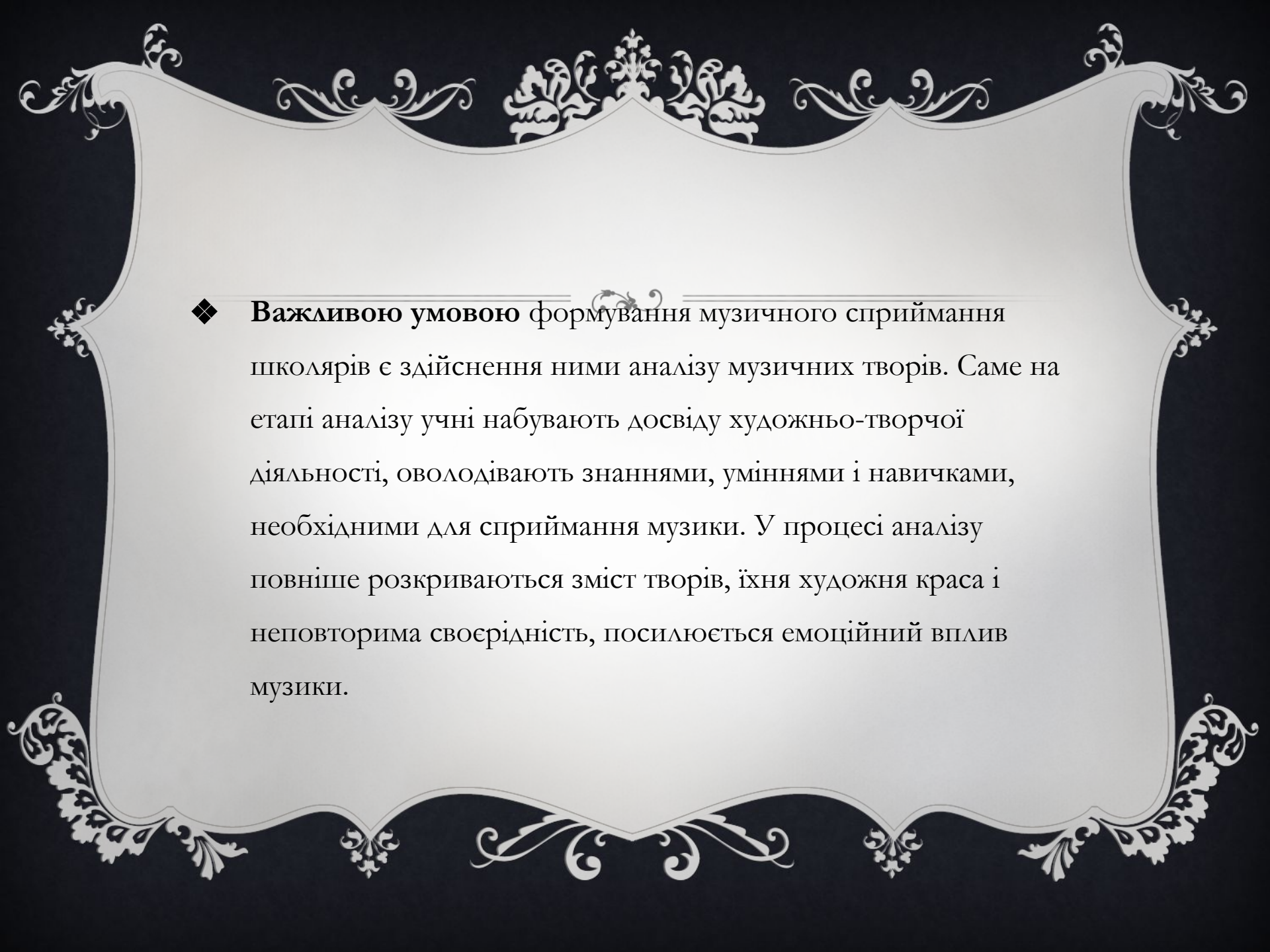
- ❖ Формування музичної культури школярів є головним завданням сучасної музичної підготовки.
- ❖ Учитель має розвинути чутливість і потяг дітей до музики, ввести їх у світ добра й краси, відкрити в музиці животворне джерело людських почуттів і переживань, навчити захоплюватися неповторністю музичних творів.

- 
- ❖ Місія вчителя музики – бути наставником у духовному й творчому спілкуванні учнів з музичним мистецтвом. Навчати музиці – не стільки передавати знання і вміння, скільки виховувати, формувати особистість учня, його ставлення до світу, розвивати художні смаки.

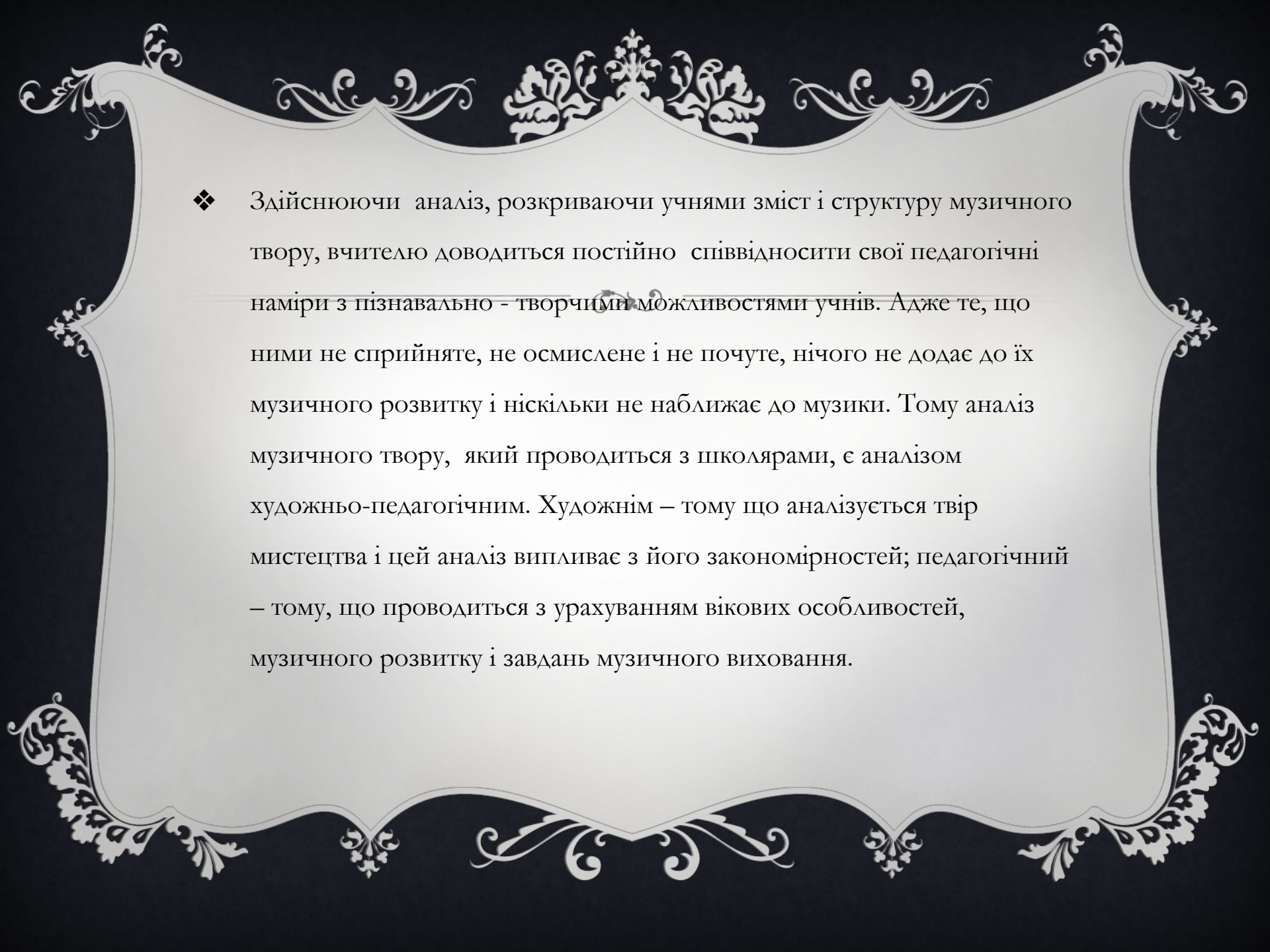
- ❖ Навчання художній діяльності, якою є музичне сприймання, має свою специфіку. Не можна нав'язати учневі конкретний образ, не порушивши законів художнього сприймання.

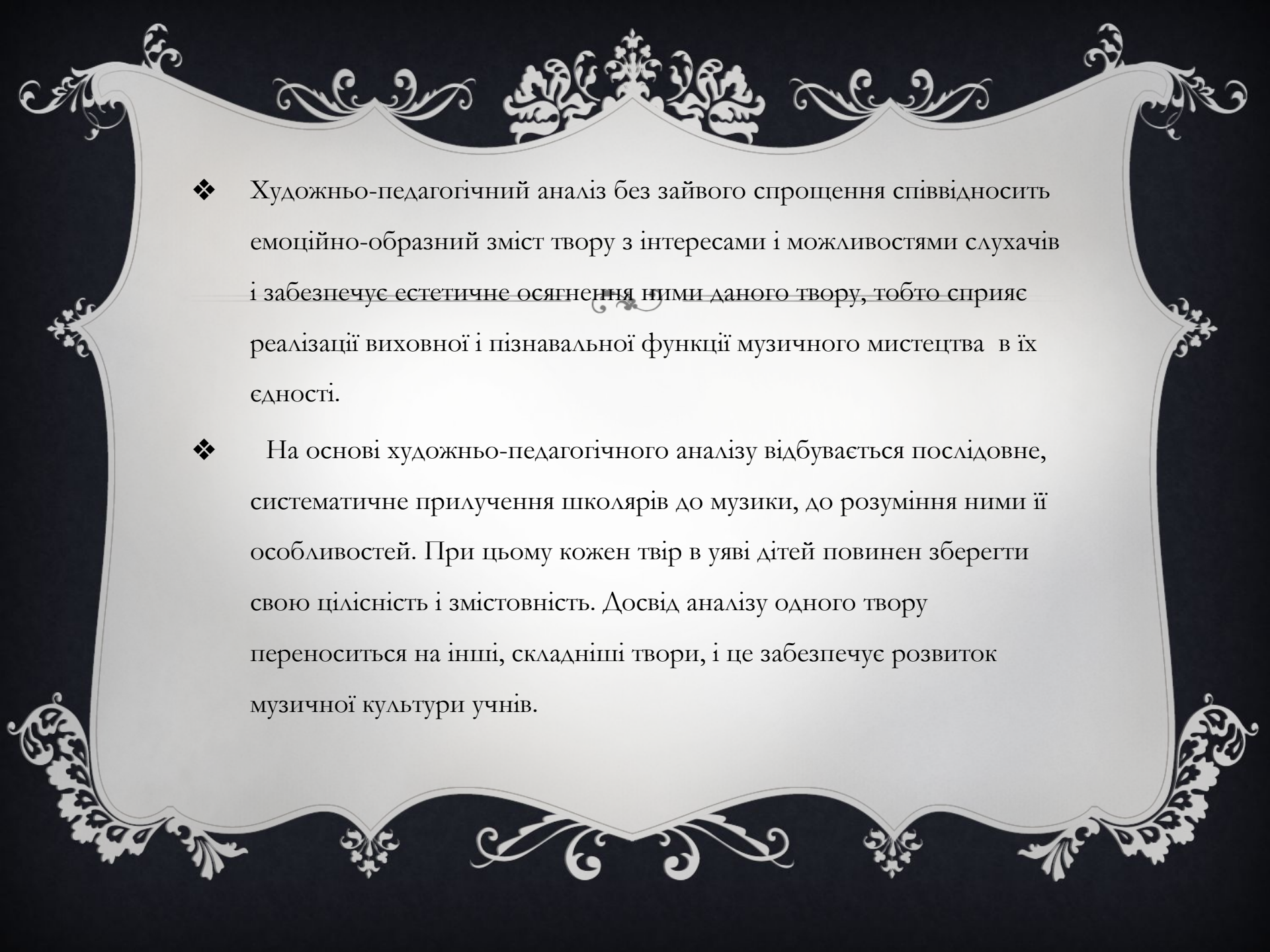
Учитель знає зміст твору, може передбачити його вплив, але він не може знати, який саме суб'єктивний образ виникне в учня.

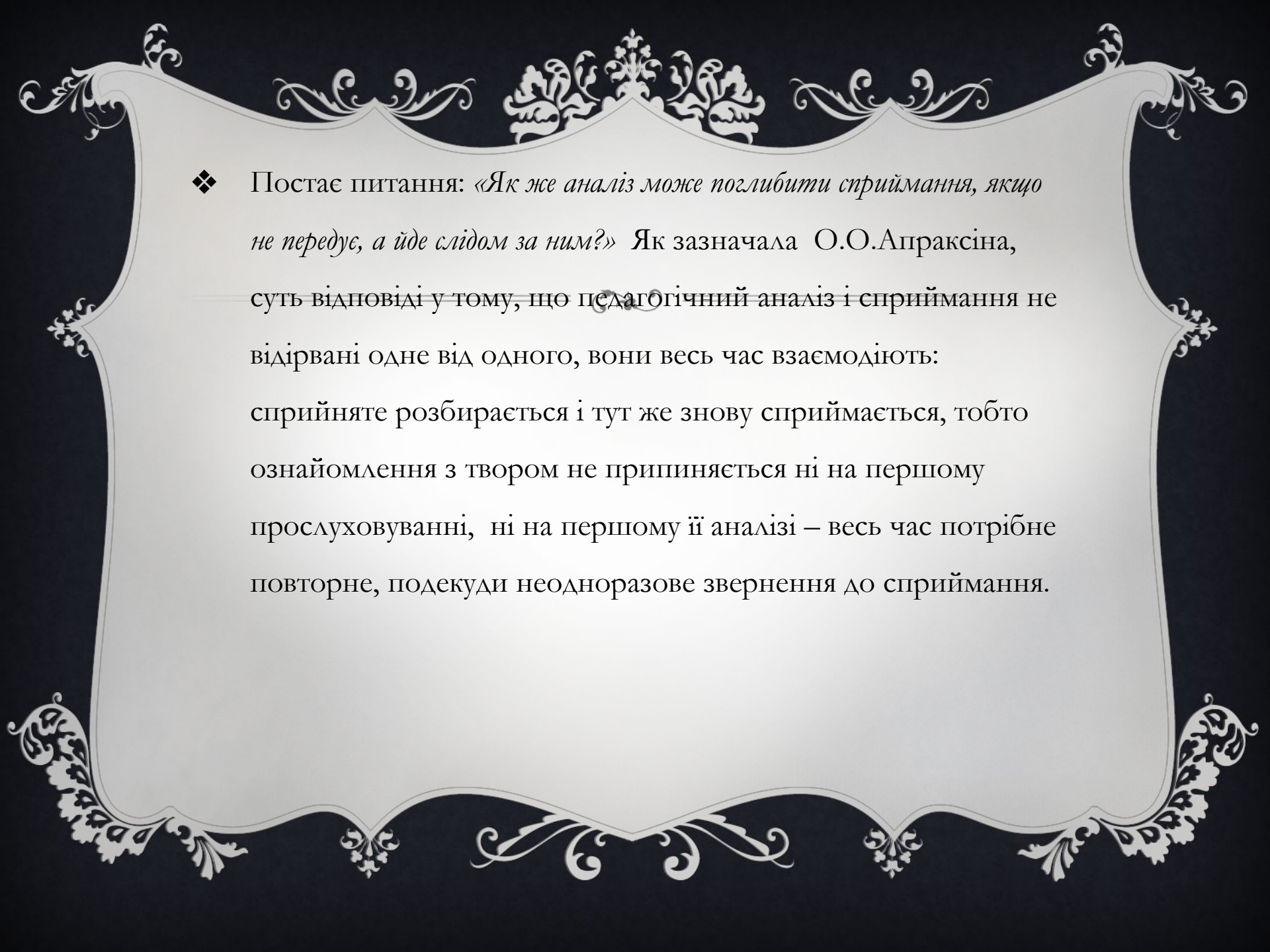
- ❖ Не нав'язуючи учням власних вражень і суджень, учитель повинен постійно підводити їх до осягнення ціннісного ставлення композитора до вираженого в музичному творі змісту.

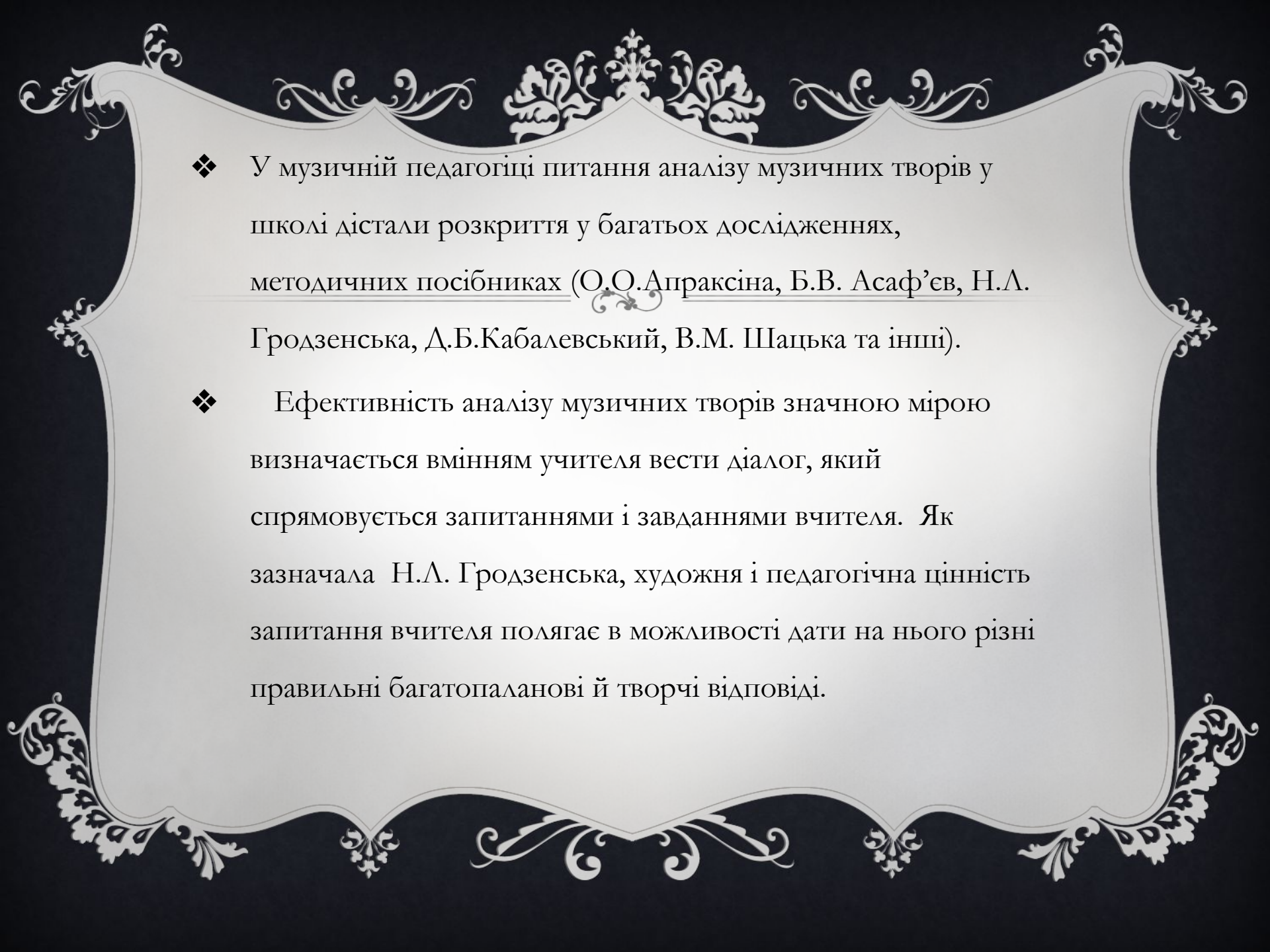


❖ **Важливою умовою** формування музичного сприймання школярів є здійснення ними аналізу музичних творів. Саме на етапі аналізу учні набувають досвіду художньо-творчої діяльності, оволодівають знаннями, уміннями і навичками, необхідними для сприймання музики. У процесі аналізу повніше розкриваються зміст творів, їхня художня краса і неповторима своєрідність, посилюється емоційний вплив музики.

- 
- ❖ Здійснюючи аналіз, розкриваючи учнями зміст і структуру музичного твору, вчителю доводиться постійно співвідносити свої педагогічні наміри з пізнавально - творчими можливостями учнів. Адже те, що ними не сприйняте, не осмислене і не почуте, нічого не додає до їх музичного розвитку і ніскільки не наближає до музики. Тому аналіз музичного твору, який проводиться з школярами, є аналізом художньо-педагогічним. Художнім – тому що аналізується твір мистецтва і цей аналіз впливає з його закономірностей; педагогічний – тому, що проводиться з урахуванням вікових особливостей, музичного розвитку і завдань музичного виховання.

- 
- ❖ Художньо-педагогічний аналіз без зайвого спрощення співвідносить емоційно-образний зміст твору з інтересами і можливостями слухачів і забезпечує естетичне осягнення ними даного твору, тобто сприяє реалізації виховної і пізнавальної функції музичного мистецтва в їх єдності.
 - ❖ На основі художньо-педагогічного аналізу відбувається послідовне, систематичне прилучення школярів до музики, до розуміння ними її особливостей. При цьому кожен твір в уяві дітей повинен зберегти свою цілісність і змістовність. Досвід аналізу одного твору переноситься на інші, складніші твори, і це забезпечує розвиток музичної культури учнів.

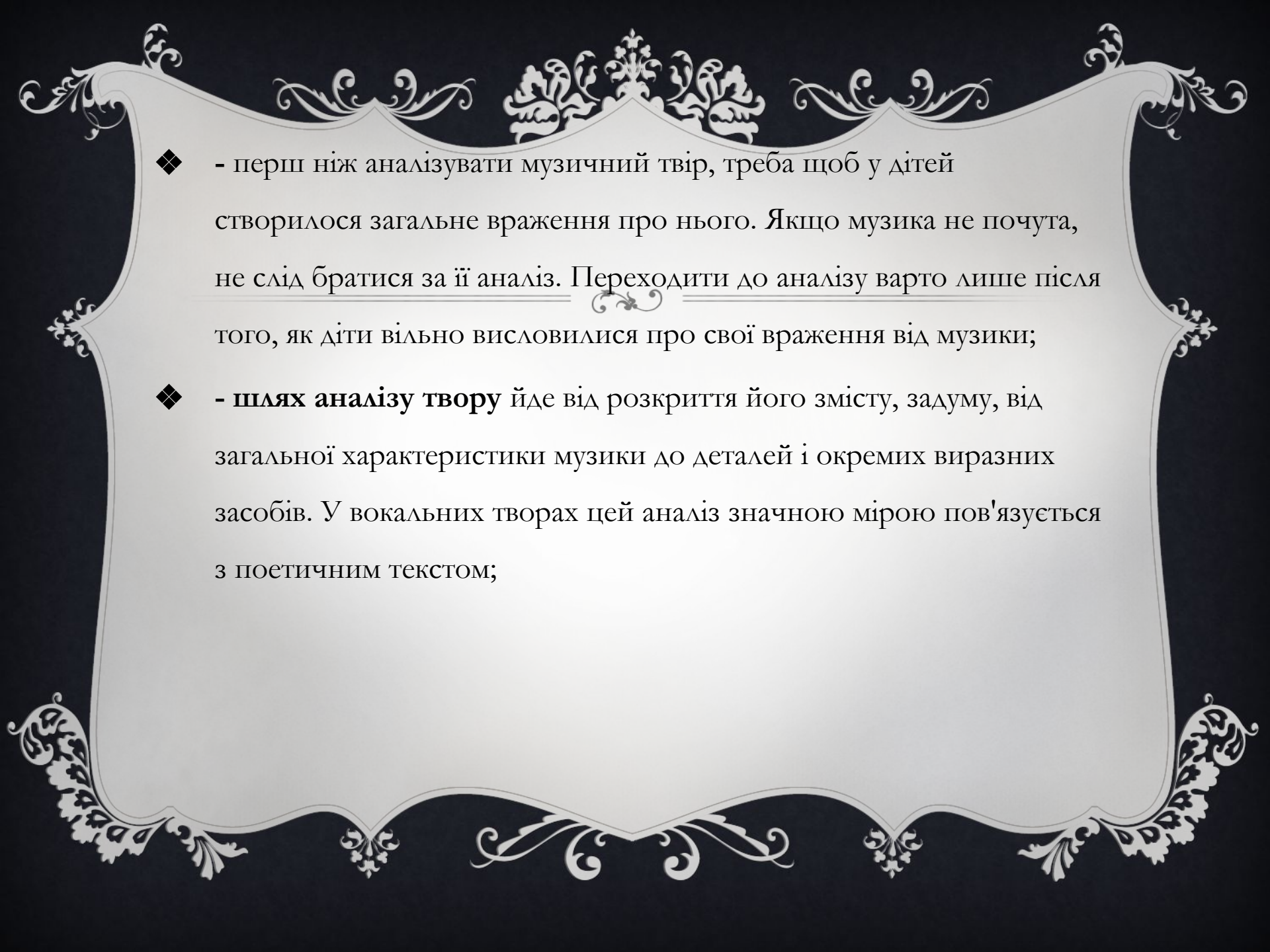
- 
- ❖ Постає питання: *«Як же аналіз може поглибити сприймання, якщо не передус, а йде слідом за ним?»* Як зазначала О.О.Апраксіна, суть відповіді у тому, що педагогічний аналіз і сприймання не відірвані одне від одного, вони весь час взаємодіють: сприйняте розбирається і тут же знову сприймається, тобто ознайомлення з твором не припиняється ні на першому прослуховуванні, ні на першому її аналізі – весь час потрібне повторне, подекуди неодноразове звернення до сприймання.

- 
- ❖ У музичній педагогіці питання аналізу музичних творів у школі дістали розкриття у багатьох дослідженнях, методичних посібниках (О.О.Апраксіна, Б.В. Асаф'єв, Н.Л. Гродзенська, Д.Б.Кабалевський, В.М. Шацька та інші).
 - ❖ Ефективність аналізу музичних творів значною мірою визначається вмінням учителя вести діалог, який спрямовується запитаннями і завданнями вчителя. Як зазначала Н.Л. Гродзенська, художня і педагогічна цінність запитання вчителя полягає в можливості дати на нього різні правильні багатопаланові й творчі відповіді.

Можна констатувати, що в музичній педагогіці склалася обґрунтована система поглядів на проблему художньо-педагогічного аналізу музичних творів у загальноосвітній школі.

Їх суть розкрита у таких тезах:

- ❖ - у загальноосвітній школі музику слід розглядати як явище, що *спостерігається*, на відміну від інших предметів, яким навчаються, щоб набути суми конкретних знань.
Спостерігати за музикою — означає вміти її сприймати;
- ❖ - аналізувати музичний твір так, щоб поглибити його сприймання, — завдання досить складне і вимагає педагогічної майстерності. Тому вже з першого класу слід формувати у дітей установку на аналіз твору в процесі його слухання і озброювати їх методикою розгорнутого аналізу. Учителю треба чітко уявляти, кінцеву мету аналізу — допомогти учням естетично пережити і оцінити твір;

- 
- ❖ - перш ніж аналізувати музичний твір, треба щоб у дітей створилося загальне враження про нього. Якщо музика не почута, не слід братися за її аналіз. Переходити до аналізу варто лише після того, як діти вільно висловилися про свої враження від музики;
 - ❖ - **шлях аналізу твору** йде від розкриття його змісту, задуму, від загальної характеристики музики до деталей і окремих виразних засобів. У вокальних творах цей аналіз значною мірою пов'язується з поетичним текстом;

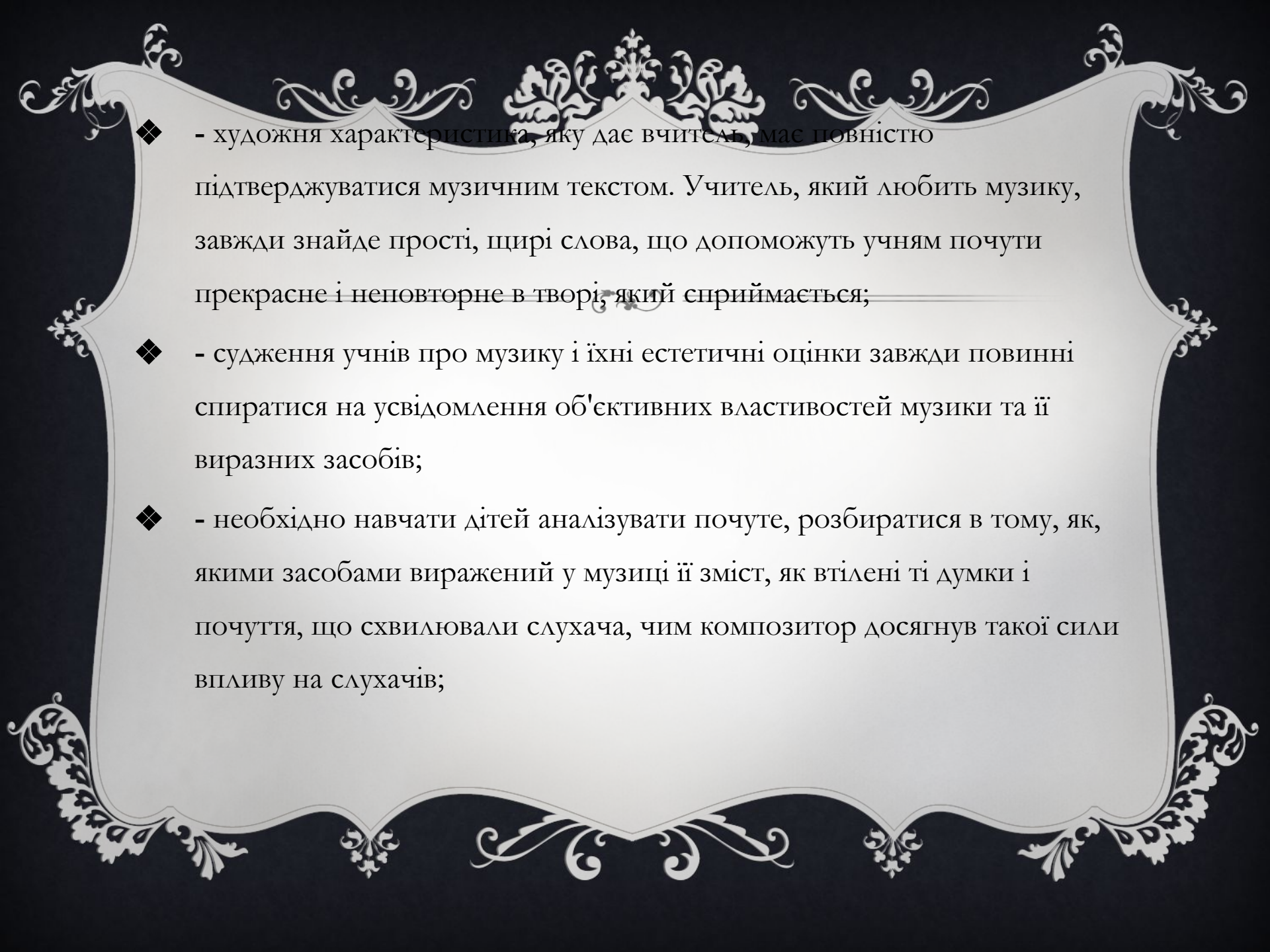
◆ - мислення дітей повинно націлюватися на з'ясування того, **яка** це музика, **які** почуття і переживання викликає, **якими** засобами вона цього досягає. На першому етапі слід спрямовувати увагу дітей не на окремі якості твору, а на процес руху, його організацію і динаміку. При повторних сприйманнях слово вчителя має наводити на розкриття виразних засобів, які особливо яскраво характеризують музичний образ. Головна увага звертається на ті засоби, які у даному творі є провідними;

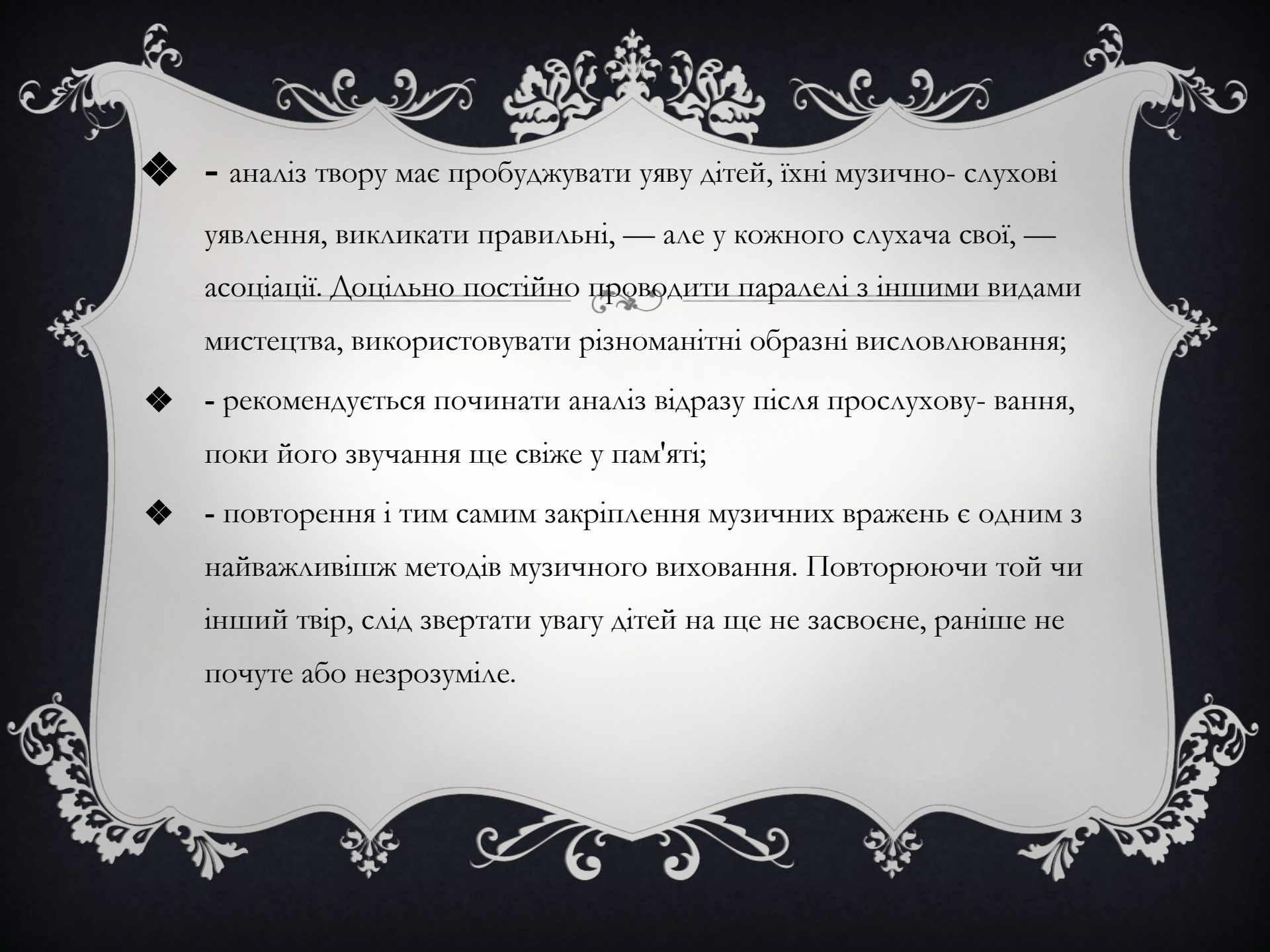
◆ - **аналіз твору** може бути більш або менш глибоким, але обов'язково правильним. Діти мають отримувати правильну інформацію, хоча й подекуди неповну, але аж ніяк не викривлену. Учителю слід пам'ятати про небезпеку спрощення, підміни власне музичних відомостей побутовими, життєвими прикладами, іноді далекими від музики;

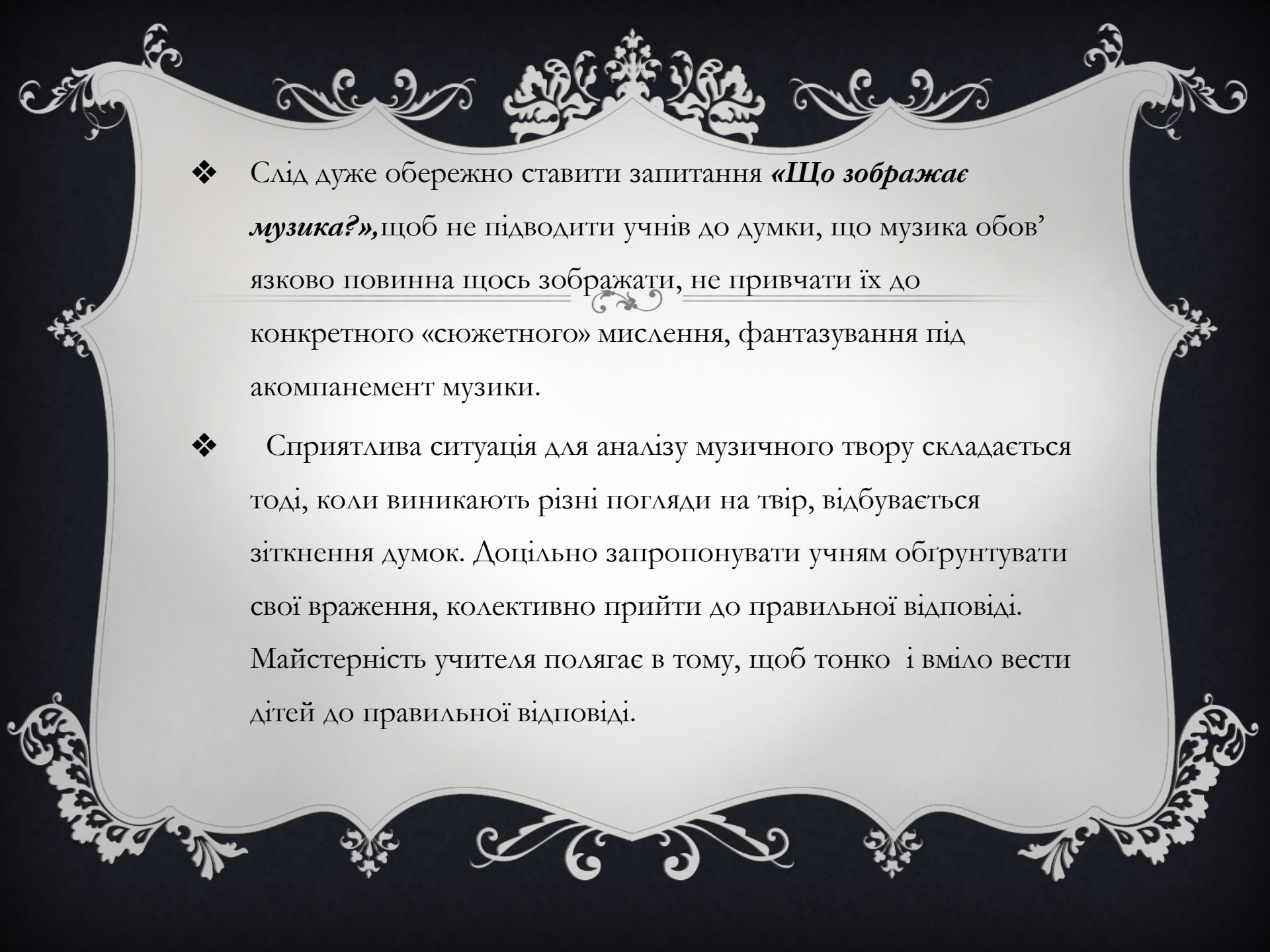
◆ - необхідно уникати підтасовування під музику позамузичних асоціацій, особливо під виглядом «програмних тлумачень». -Програму твору не слід ототожнювати з програмністю як специфічним засобом вираження змісту музичного твору;

◆ - **«вгадування програми»** — заняття марне і, по суті, антимузичне, бо в основі його лежить прагнення підійти до музики не як до мистецтва вираження, а як до мистецтва зображення. Але знання програми є необхідною умовою повноцінного й адекватного сприймання музики»;

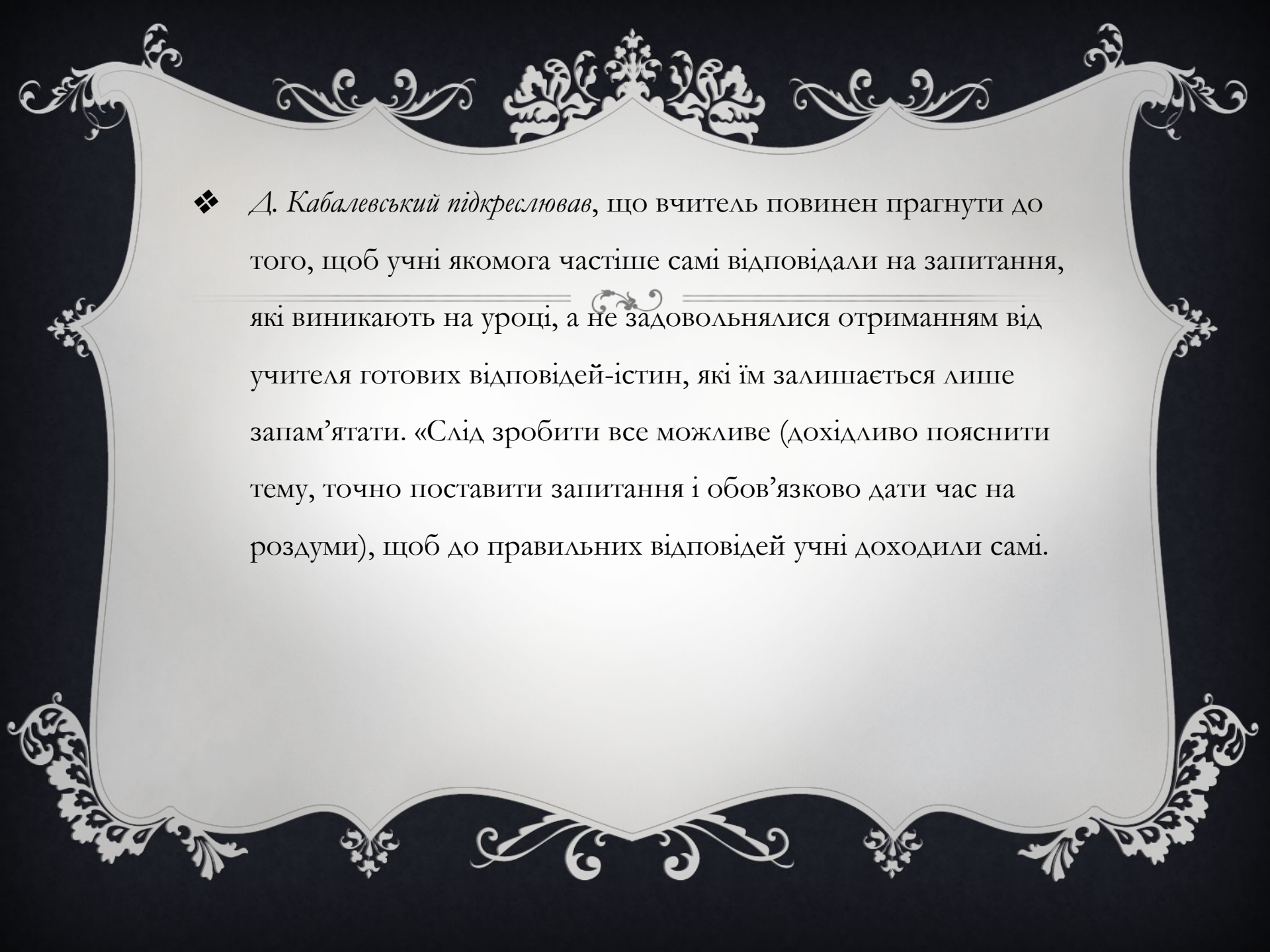
◆ - **зміст і спрямованість пояснень** — питання принципового значення. При пояснюванні творів слід особливо подбати про те, щоб у дітей не виникли спрощені уявлення про музику як про мистецтво, завданням якого є лише «описувати» й ілюструвати. Завдання пояснень — поглибити, закріпити і зробити осмисленішими музичні враження дітей.

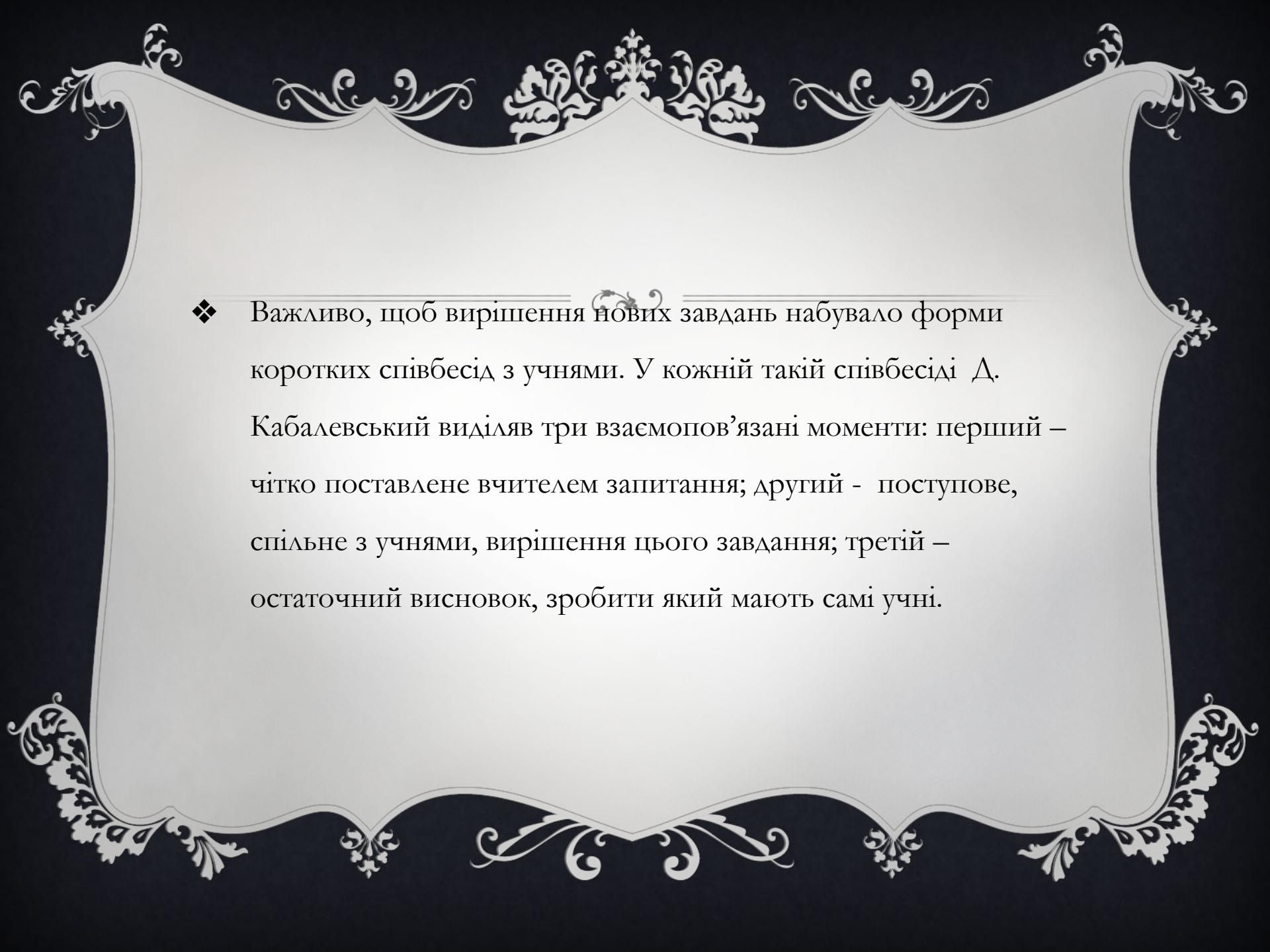
- 
- ◆ - художня характеристика, яку дає вчитель, має повністю підтверджуватися музичним текстом. Учитель, який любить музику, завжди знайде прості, щирі слова, що допоможуть учням почути прекрасне і неповторне в творі, який сприймається;
 - ◆ - судження учнів про музику і їхні естетичні оцінки завжди повинні спиратися на усвідомлення об'єктивних властивостей музики та її виразних засобів;
 - ◆ - необхідно навчати дітей аналізувати почуте, розбиратися в тому, як, якими засобами виражений у музиці її зміст, як втілені ті думки і почуття, що схвилювали слухача, чим композитор досягнув такої сили впливу на слухачів;

- 
- ◆ - аналіз твору має пробуджувати уяву дітей, їхні музично- слухові уявлення, викликати правильні, — але у кожного слухача свої, — асоціації. Доцільно постійно проводити паралелі з іншими видами мистецтва, використовувати різноманітні образні висловлювання;
 - ◆ - рекомендується починати аналіз відразу після прослуховування, поки його звучання ще свіже у пам'яті;
 - ◆ - повторення і тим самим закріплення музичних вражень є одним з найважливішж методів музичного виховання. Повторюючи той чи інший твір, слід звертати увагу дітей на ще не засвоєне, раніше не почуте або незрозуміле.

- 
- ❖ Слід дуже обережно ставити запитання *«Що зображає музика?»*, щоб не підводити учнів до думки, що музика обов'язково повинна щось зображати, не привчати їх до конкретного «сюжетного» мислення, фантазування під акомпанемент музики.
 - ❖ Сприятлива ситуація для аналізу музичного твору складається тоді, коли виникають різні погляди на твір, відбувається зіткнення думок. Доцільно запропонувати учням обґрунтувати свої враження, колективно прийти до правильної відповіді. Майстерність учителя полягає в тому, щоб тонко і вміло вести дітей до правильної відповіді.

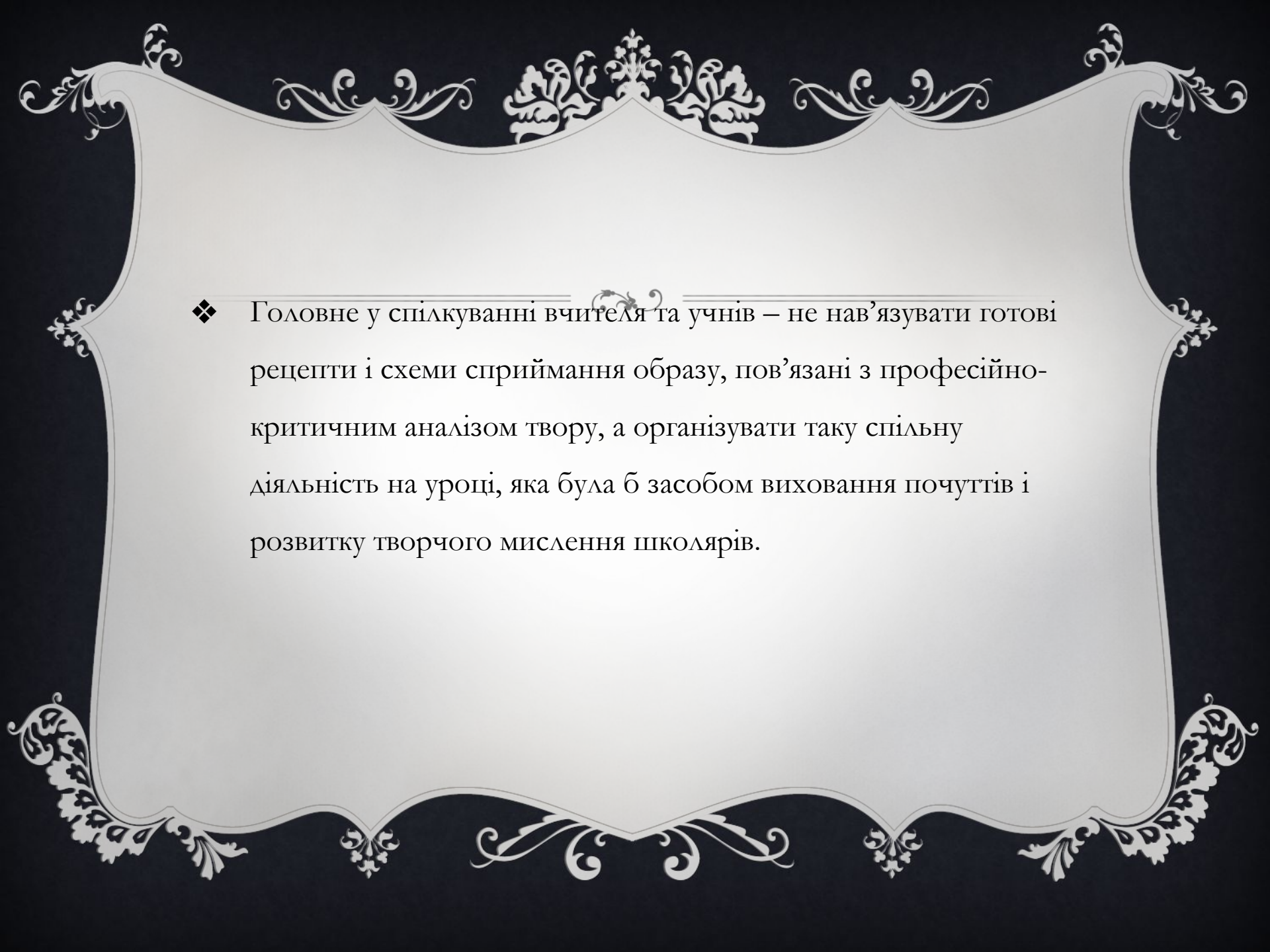
- ❖ Серед запитань можливі й такі, що вимагають лише пригадування здобутої раніше інформації, наприклад: *«Кому належить твір? У якому регістрі звучить?»*.
- ❖ Доцільніше ставити запитання, які змушують шукати нові зв'язки між відомими явищами або вимагають творчої уяви..
- ❖ **Продумані запитання і завдання сприятимуть виникненню пошукових ситуацій**, мета яких – навчити учнів вслухатися в музику. Такі ситуації мають створюватися в невимушеній обстановці і носити імпровізаційний характер. Учителю слід бути уважним до відповідей учнів, уміло спрямовувати їхні думки в потрібне русло, відбираючи найвлучніші відповіді і доповнюючи їх власними оцінками.

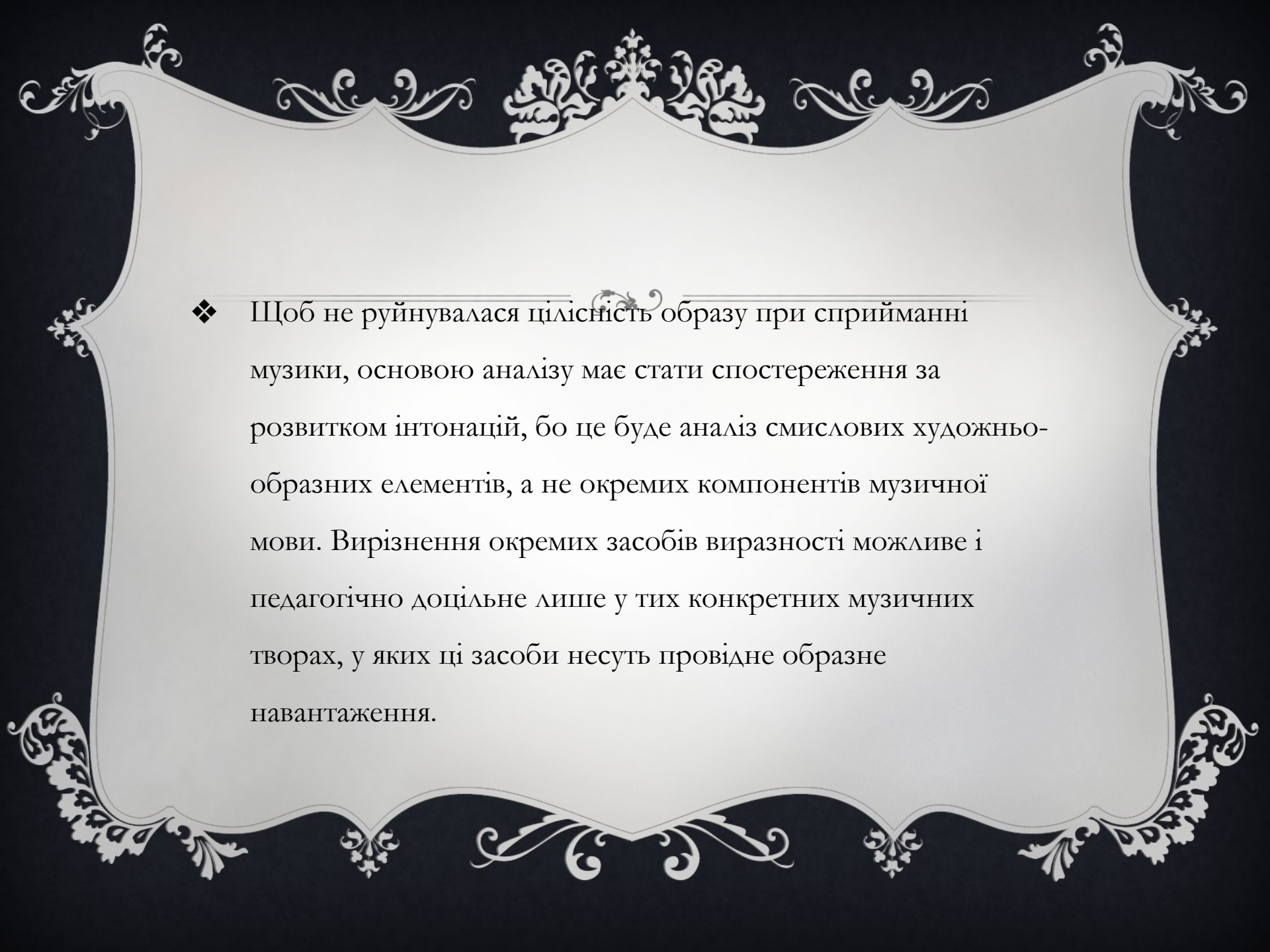
- 
- ❖ *Д. Кабалевський підкреслював, що вчитель повинен прагнути до того, щоб учні якомога частіше самі відповідали на запитання, які виникають на уроці, а не задовольнялися отриманням від учителя готових відповідей-істин, які їм залишається лише запам'ятати. «Слід зробити все можливе (дохідливо пояснити тему, точно поставити запитання і обов'язково дати час на роздуми), щоб до правильних відповідей учні доходили самі.*

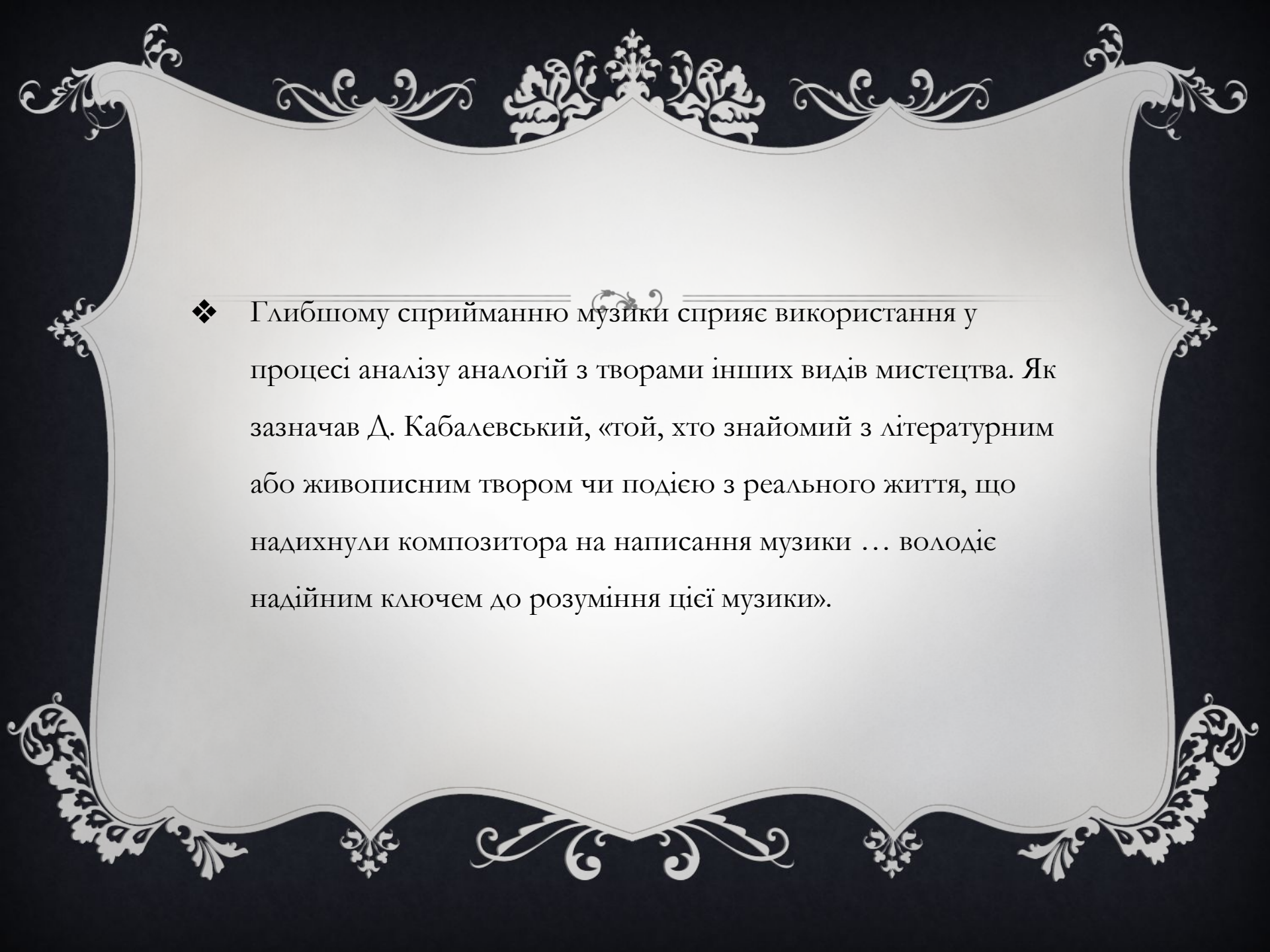
- 
- ❖ Важливо, щоб вирішення нових завдань набувало форми коротких співбесід з учнями. У кожній такій співбесіді Д. Кабалевський виділяв три взаємопов'язані моменти: перший – чітко поставлене вчителем запитання; другий - поступове, спільне з учнями, вирішення цього завдання; третій – остаточний висновок, зробити який мають самі учні.

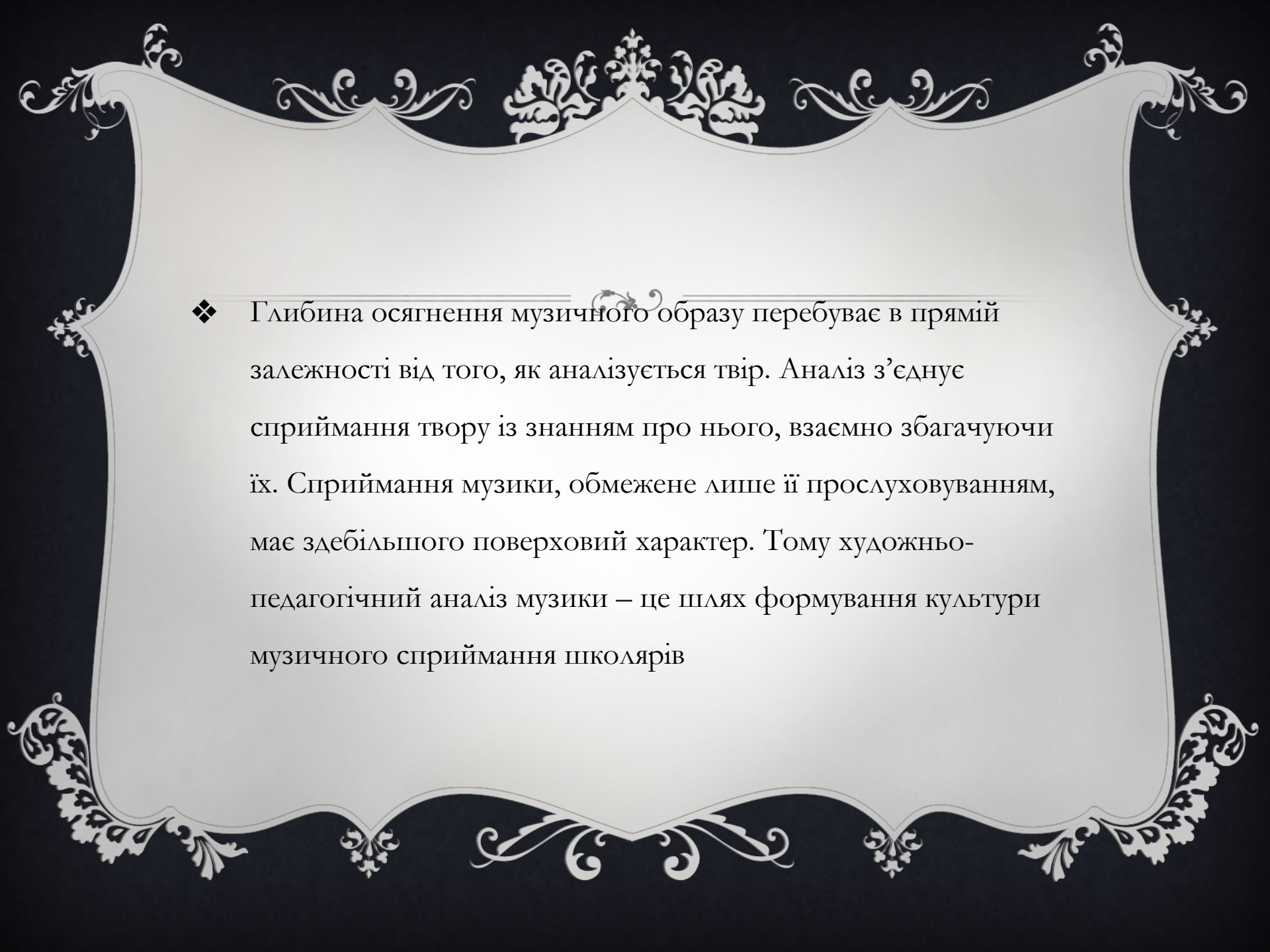
У розвитку сприймання школярів велику роль відіграє метод порівняння

- ❖ Метод же порівняння за контрастом і аналогією дозволяє помітити те, на що недосвідчений слухач не зверне уваги, дає можливість яскравіше відтінити своєрідність музичних творів різноманітних жанрів. Крім того, завдання на порівняння захоплюють дітей, активізують їх творчу діяльність. Найкраще вони помічають у музиці контрасти.
- ❖ Для того, щоб учні краще усвідомили роль конкретних засобів виразності, варто користуватися прийомом «руйнування початкового образу». Шляхом навмисної зміни якого-небудь елемента музичної мови показуємо їм, якою стає музика, якщо цей елемент використаний інакше, коли б музика була не голосна, а тиха, не повільна, а швидка. Кожне змінене виконання допоможе учням відчутти естетичну виразність ритму, темпу, динаміки в даному творі.

- 
- ❖ Головне у спілкуванні вчителя та учнів – не нав'язувати готові рецепти і схеми сприймання образу, пов'язані з професійно-критичним аналізом твору, а організувати таку спільну діяльність на уроці, яка була б засобом виховання почуттів і розвитку творчого мислення школярів.

- 
- ❖ Щоб не руйнувалася цілісність образу при сприйманні музики, основою аналізу має стати спостереження за розвитком інтонацій, бо це буде аналіз смислових художньо-образних елементів, а не окремих компонентів музичної мови. Virізнєння окремих засобів виразності можливе і педагогічно доцільне лише у тих конкретних музичних творах, у яких ці засоби несуть провідне образне навантаження.

- 
- ❖ Глибшому сприйманню музики сприяє використання у процесі аналізу аналогій з творами інших видів мистецтва. Як зазначав Д. Кабалевський, «той, хто знайомий з літературним або живописним твором чи подією з реального життя, що надихнули композитора на написання музики ... володіє надійним ключем до розуміння цієї музики».

- 
- ❖ Глибина осягнення музичного образу перебуває в прямій залежності від того, як аналізується твір. Аналіз з'єднує сприймання твору із знанням про нього, взаємно збагачуючи їх. Сприймання музики, обмежене лише її прослуховуванням, має здебільшого поверховий характер. Тому художньо-педагогічний аналіз музики – це шлях формування культури музичного сприймання школярів

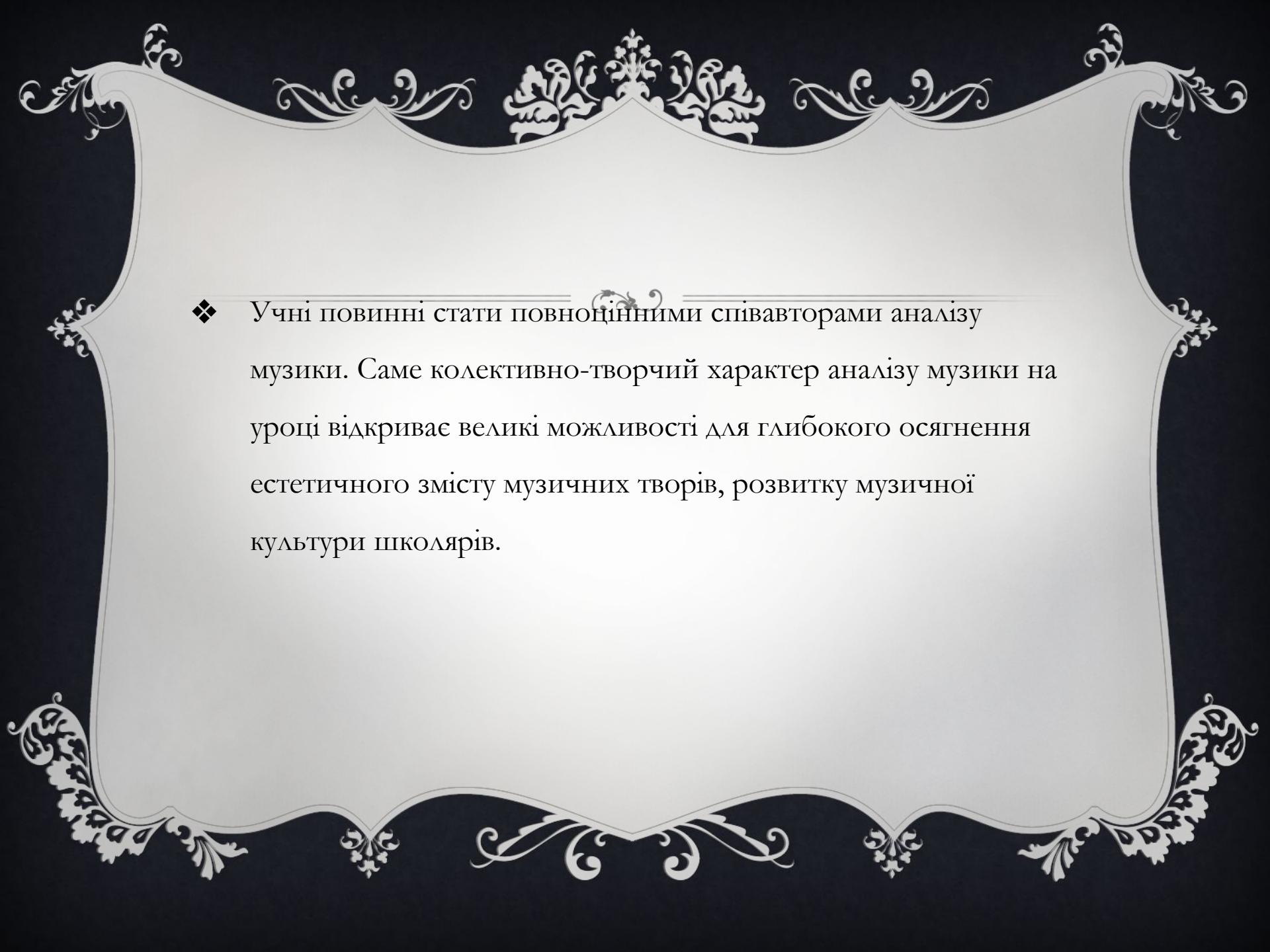
- 
- ❖ Учні повинні стати повноцінними співавторами аналізу музики. Саме колективно-творчий характер аналізу музики на уроці відкриває великі можливості для глибокого осягнення естетичного змісту музичних творів, розвитку музичної культури школярів.

СХЕМА СПОСТЕРЕЖЕНЬ

- ❖ Визначення характеру твору, основних настроїв;
- ❖ Встановлення динаміки розвитку музичного образу, кульмінацією твору.;
- ❖ Характеристика провідних елементів музичної мови, їх взаємозв'язку і ролі у створенні художнього образу;
- ❖ Визначення ідейно – естетичного змісту твору;
- ❖ Самоаналіз впливу твору в його естетичну оцінку.

Складність керуванням музичного процесу сприймання
визначається глибиною педагогічних спрямувань вчителя,
способом і рівнем включення учнів до музичної діяльності.

